

**МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
НАЦІОНАЛЬНИЙ ПЕДАГОГІЧНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
ІМЕНІ М.П. ДРАГОМАНОВА**

КОНСТАНТИНІВ ОКСАНА ВАСИЛІВНА

УДК: 376-056.36:331]”19”:(043.3)

**РОЗВИТОК ЗМІСТУ І ФОРМ
ПРОФЕСІЙНОГО ТРУДОВОГО НАВЧАННЯ
РОЗУМОВО ВІДСТАЛИХ УЧНІВ В УКРАЇНІ
(ДРУГА ПОЛОВИНА ХХ СТОЛІТТЯ)**

13.00.03 – корекційна педагогіка

Автореферат
дисертації на здобуття наукового ступеня
кандидата педагогічних наук

Дисертацією є рукопис.

Роботу виконано в Кам'янець-Подільському національному університеті імені Івана Огієнка.

Науковий керівник –

дійсний член НАПН України,
доктор педагогічних наук, професор

Бондар Віталій Іванович,

Національний педагогічний університет імені М.П. Драгоманова, Інститут корекційної педагогіки та психології, директор Навчально-методичного центру освітньої інтеграції.

Офіційні опоненти:

доктор педагогічних наук, професор

Гладуш Віктор Антонович,

Дніпропетровський національний університет імені Олеся Гончара, завідувач кафедри педагогіки та корекційної освіти;

кандидат педагогічних наук, старший науковий співробітник

Висоцька Алла Михайлівна,

Інститут спеціальної педагогіки Національної академії педагогічних наук України, старший науковий співробітник лабораторії олігофренопедагогіки.

Захист відбудеться 24 грудня 2014 р. о 14.00 годині на засіданні спеціалізованої вченої ради Д 26.452.14 в Національному педагогічному університеті імені М. П. Драгоманова

З дисертацією можна ознайомитись у бібліотеці Національного педагогічного університету ім. М.П. Драгоманова (01601, м. Київ, вул. Пирогова, 9)

Автореферат розісланий 21 листопада 2014 р.

Вчений секретар
спеціалізованої вченої ради

С.В. Федоренко

ЗАГАЛЬНА ХАРАКТЕРИСТИКА РОБОТИ

Актуальність теми. Сучасні соціально-економічні та демократичні перетворення, що відбуваються в Україні та світі, потребують істотної модернізації системи освіти, нового погляду на проблеми навчання і виховання, забезпечення реальних умов для інтелектуального, духовного, фізичного та естетичного розвитку учнівської молоді. Як зазначено в Національній доктрині розвитку освіти України у XXI столітті, головною метою вітчизняної системи освіти є створення умов для розвитку і самореалізації кожної особистості як громадянина, формування поколінь, здатних навчатися впродовж життя, створювати і розвивати цінності громадянського суспільства. При цьому робиться акцент на особистість, на її соціально обумовлені характеристики, на розвиток позитивних якостей.

Важливою ділянкою корекційної педагогіки є навчання і виховання розумово відсталих учнів, а саме формування цілісної особистості, здатної адаптуватись до життя в соціальному середовищі після закінчення школи. В умовах спеціально організованого навчально-виховного процесу трудова підготовка розумово відсталих дітей розглядається як важливий засіб корекції, формування їхньої особистості, розвитку індивідуальних здібностей, творчості, критичності та активності, здатності керувати власною діяльністю та поведінкою.

На сучасному етапі розвитку корекційної освіти актуального значення набуває інклюзивна та інтегрована форми навчання, що зумовлює потребу узагальнення досвіду трудової підготовки та виховання розумово відсталих дітей, глибокого аналізу та переосмислення провідних тенденцій і суперечностей їхнього розвитку, диференційованого підходу до вибору змісту, методів і форм організації професійно-трудової підготовки.

Аналіз історико-педагогічних джерел дає підстави стверджувати про відсутність комплексного дослідження процесу розвитку професійно-трудового навчання розумово відсталих учнів в Україні у другій половині XX століття як закономірного, об'єктивно зумовленого і цілісного педагогічного процесу. В галузі корекційної педагогіки здійснено низку фундаментальних досліджень щодо історії сурдопедагогіки (М. Ярмаченко, О. Таранченко, В. Шевченко), тифлопедагогіки (Т. Свиридчук, Т. Гроза, С. Федоренко), олігофренопедагогіки (В. Бондар, В. Гладуш, Л. Одинченко, М. Супрун), в яких послідовно розкриваються основні етапи розвитку спеціальної школи для глухих, сліпих і розумово відсталих дітей, інтерпритується внесок вчених-дефектологів у розвиток змісту, форм і методів навчання і виховання таких дітей.

Різні аспекти професійно-трудового навчання та виховання розумово відсталих учнів були предметом дослідження І. Акименка, О. Граборова, А. Висоцької, І. Данюшевського, Г. Дульнєва, І. Єременка, В. Золотоверх, С. Мирського, Г. Мерсіянової, К. Турчинської, Б. Пінського, М. Кузьмицької, К. Рейди, М. Рябцева, В. Тарасова, О. Хохліної, О. Чеботарьової та ін.

Особлива увага відводилася дослідженням особливостей формування загальнотрудових та професійних навичок (І. Акименко, Є. Білевич, В. Бондар, Л. Виготський, О. Граборов, Г. Дульнєв, І. Єременко, М. Кузьмицька, С. Максименко, Є. Мілерян, Г. Мерсіянова, С. Мирський, Б. Пінський, К. Рейда,

М. Рябцев, В. Тарасов, К. Турчинська, Л. Ханзерук, О. Хохліна, А. Щербакова та ін.

Науково-методичні проблеми корекційного впливу трудового навчання на розвиток розумово відсталих учнів представлено в працях І. Бежа, Є. Білевича, В. Бондаря, Г. Дульнєва, І. Єременка, В. Карвяліса, М. Козленка, А. Корнієнка, В. Лубовського, С. Максименка, О. Мамічевої, Ю. Матасової, Г. Мерсіянової, С. Миронової, С. Мирського, Н. Павлової, В. Петрової, Б. Пінського, В. Синьова, Н. Стадненко, В. Стратан, К. Турчинської, О. Хохліної та ін.

У сучасному теоретичному і методологічному осмисленні корекційної спрямованості трудового навчання розумово відсталих учнів на різних етапах становлення спеціальної школи велику роль відіграли дослідження В. Бондаря, Г. Дульнєва, О. Граборова, С. Мирського, Б. Пінського, О. Хохліної та інших.

Значний інтерес становить фундаментальне дослідження В. Бондаря, присвячене історії розвитку в Україні практики професійно-трудоного навчання і виховання учнів допоміжної школи. У ньому здійснено глибокий аналіз психолого-педагогічних проблем становлення й розвитку системи професійно-трудоного навчання і виховання розумово відсталих учнів. Проте у цій праці аналіз змісту, форм та функцій професійно-трудоного навчання розумово відсталих учнів не є основним предметом дослідження.

Попри наявність значної кількості науково-методичних праць, цілісного дослідження проблеми розвитку змісту і форм професійно-трудоного навчання розумово відсталих учнів поки що немає. Тому актуальність та недостатня розробленість проблеми зумовили вибір теми нашого дослідження, а саме: «Розвиток змісту і форм професійного трудоного навчання розумово відсталих учнів в Україні (друга половина ХХ століття)».

Мета дослідження – здійснення цілісного аналізу розвитку професійно-трудоного навчання розумово відсталих учнів в Україні в межах досліджуваного періоду і визначення перспективи у використанні провідних ідей, досвіду організації підготовки учнів цієї категорії до самостійної праці в умовах типових виробничих взаємозв'язків.

Відповідно до зазначеної мети виокремлено такі **завдання**:

1. Проаналізувати історичні витoki становлення теоретичних засад професійно-трудоного навчання розумово відсталих школярів у психолого-педагогічній літературі.
2. Розкрити зміст, організаційні форми та дидактичні функції професійно-трудоного навчання учнів у допоміжній школі.
3. Охарактеризувати основні етапи трудоної підготовки розумово відсталих учнів у другій половині ХХ ст.
4. Проаналізувати погляди вчених-дефектологів на корекційну спрямованість професійно-трудоного навчання учнів допоміжними школи.

Об'єкт дослідження – професійно-трудова підготовка розумово відсталих учнів.

Предмет дослідження – розвиток змісту, форм і методів професійно-трудоного навчання розумово відсталих учнів у другій половині ХХ століття.

Хронологічні межі дослідження охоплюють другу половину ХХ століття. Саме в цей період провідні вчені провели фундаментальні дослідження, що сприяли створенню системи професійно-трудового навчання в загальноосвітній спеціальній школі, посиленню спеціальної і корекційної спрямованості трудового навчання і виховання, які у свою чергу визначають відповідні структуру, зміст та форми підготовки розумово відсталих учнів до самостійної праці.

Теоретико-методологічною основою є філософські ідеї щодо: діалектичного взаємозв'язку і взаємозумовленості явищ в суспільстві в цілому, в загальній і корекційній освіті зокрема та необхідність їх вивчення у конкретно історичних умовах (В. Андрущенко, М. Богуславський, А. Бойко, Л. Ваховський, Г. Корнетов, В. Кремень та ін.); теоретичних підходів до наукового вивчення історико-педагогічного процесу (Л. Ваховський, Н. Гупан, Н. Дічек, О. Сухомлинська та ін.); зв'язку історії із сучасністю (С. Бабишин, В. Волошина, Н. Кавалерова, Н. Калениченко, С. Лісова, О. Мазуркевич, В. Майборода, О. Маноха, Б. Мітюров, О. Сухомлинська, М. Ярмаченко та ін.); доцільності творчого використання вітчизняного досвіду трудової підготовки розумово відсталих учнів у сучасній шкільній практиці (В. Бондар, Г. Дульнев, С. Миронова, В. Синьов, О. Хохліна та ін.); концептуальних ідей вдосконалення теорії та практики трудового навчання розумово відсталих учнів (Г. Дульнев, Г. Мерсіянова, С. Мирський, Б. Пінський, Н. Стадненко та ін.); системності та поетапності організації підготовки розумово відсталих дітей до самостійної трудової діяльності (В. Бондар, А. Висоцька, Г. Дульнев, С. Миронова, В. Синьов та ін.); корекційної спрямованості трудового навчання розумово відсталих учнів (Л. Виготський, Г. Дульнев, С. Мирський, Б. Пінський, В. Синьов, О. Хохліна та ін.); впливу трудового навчання на виховання особистісних якостей (Д. Бех, В. Бондар, Г. Дульнев, С. Максименко, Б. Пінський та ін.); принципів історизму, плюралізму, урахування сукупності чинників, науковості.

Для вирішення окреслених завдань використано такі **методи**: *теоретичний та історико-педагогічний* аналіз архівних документів, науково-педагогічної і методичної літератури, застосування яких дало можливість розглянути і з'ясувати процес розвитку змісту, форм і методів трудового навчання розумово відсталих учнів у динаміці, хронологічній послідовності й просторових межах та суспільно-політичних, соціально-економічних і культурно-національних умовах; *історико-ретроспективний* аналіз навчально-методичних матеріалів, результатів докторських і кандидатських дисертацій, монографій з проблеми становлення і розвитку системи професійно-трудового навчання, що уможливило виокремити організаційні засади, принципи, зміст, форми і методи трудової підготовки учнів; *хронологічний метод*, який дав змогу дослідити організацію професійно-трудового навчання дітей у часовій послідовності, в динаміці та змінах; *структурно-функціональний*, що полягає у виділенні складових елементів і визначенні ролі та місця їх у професійно-трудовому навчанні; *порівняльно-історичний*, за допомогою якого з'ясовано ознаки, внутрішній зміст і найважливіші засади організації трудової підготовки розумово відсталих учнів.

Джерельну базу дослідження становлять різноманітні за характером та змістом нормативно-правові матеріали Народного комісаріату освіти [далі

Наркомос] України та партійних органів СРСР та УРСР про школу і народну освіту, спеціальну освіту, що опубліковані у Бюлетені і Віснику народного комісаріату освіти УРСР, звітах керівних органів освіти, методичних збірниках та періодичних виданнях ХХ ст. («Радянська освіта», «Радянська школа», «Шлях освіти», «Народная школа», «Народное образование», «Специальная школа», «Дефектология», «Дефектологія» та ін.); праці провідних українських науковців Є. Білевича, В. Бондаря, І. Єременка, С. Миронової, В. Синьова, К. Турчинської, О. Хохліної, Г. Мерсіянової, К. Рейди та інших, у яких висвітлено основні підходи та практичні рекомендації щодо розбудови системи професійно-трудового навчання розумово відсталих учнів. Фактологічний матеріал дисертації становлять документи і матеріали Центрального державного архіву вищих органів влади і управління у м. Києві (фонд № 166), Державних архівів Тернопільської (фонди № Р-18, Р-3076), Хмельницької (фонди № Р-908, Р-4776, Р-5985) областей та архіви державного управління освіти України, Національного педагогічного університету ім. М.П. Драгоманова.

Наукова новизна дисертаційного дослідження полягає у тому, що *вперше* комплексно проаналізовано розвиток змісту та форм професійно-трудового навчання розумово відсталих учнів у другій половині ХХ ст., висвітлено основні напрямки діяльності держави і суспільства щодо створення матеріально-технічної бази та системи професійно-трудового навчання учнів, його кадрового і навчально-методичного забезпечення; визначено і обґрунтовано основні етапи підготовки розумово відсталих школярів до самостійної праці та з'ясовано особливості і тенденції формування змісту професійно-трудового навчання на кожному з етапів; *виокремлено* та *уточнено* провідні ідеї, положення, що визначають сутність процесу корекційної спрямованості професійно-трудового навчання як найважливішого компонента навчально-виховної діяльності спеціальної школи; *розширено* та *доповнено* історико-педагогічні факти, на основі яких українські вчені-педагоги (В. Бондар, А. Висоцька, І. Єременко, Г. Мерсіянова, В. Синьов, О. Хохліна та ін.) розробили теоретичні і практичні засади професійно-трудового навчання розумово відсталих учнів з метою оптимізації їхньої соціалізації та інтеграції; *конкретизовано* вплив соціально-економічних, політичних і соціокультурних чинників на розвиток дидактичних функцій професійно-трудового навчання в умовах сучасної освітньої парадигми.

Практична значущість результатів дослідження полягає в тому, що фактичний матеріал та основні теоретичні положення–висновки дослідження сприятимуть розширенню історико-педагогічного знання, усвідомленню та реформуванню змісту, форм і методів професійно-трудового навчання розумово відсталих учнів та можуть бути використані: для подальших наукових досліджень даної проблеми.

Основні положення дослідження використано і впроваджено в освітній процес Кам'янець-Подільського національного університету імені Івана Огієнка. Теоретичні результати та матеріали дослідження були використані у розробці спецкурсу «Спеціальна педагогіка з історією» для студентів спеціальності «Олігофренопедагогіка», «Логопедія» освітньо-кваліфікаційних рівнів

«бакалавр», «спеціаліст», «магістр» напрямку підготовки «Корекційна педагогіка» (довідка про впровадження № 46 від 28.05.2014)

Результати дослідження можуть слугувати основою для розробки програм, навчальних посібників, підручників з корекційної педагогіки, для історії корекційної педагогіки, методики професійно-трудоного навчання, а також у процесі курсової підготовки і підвищення кваліфікації відповідних педагогічних кадрів системи післядипломної освіти.

Апробацію результатів дослідження здійснено шляхом публікацій основних результатів дослідження в науково-педагогічній періодиці, обговорення звітів і виступів на засіданнях кафедри логопедії та спеціальних методик Кам'янець-Подільського національного університету імені Івана Огієнка, а також на Міжнародних та Всеукраїнських науково-практичних конференціях, а саме:

міжнародні: «International Summer School» (м. Варшава, Республіка Польща, 2011); «Корекційна освіта: історія, сучасність та перспективи розвитку» (м. Кам'янець-Подільський, 2012, 2013); «Individual educational-therapeutic programs in the education of students with special needs» (м. Варшава, Республіка Польща, 2012); «Сучасні заклади освіти – 2012» (м. Київ, 2012); IX Mezinarodni vedecko-prakticka conference «Aktualni vymozenosti vedy – 2013», (м. Прага, Чехія 2013); «Специальное образование: традиции и инновации» (г. Мінськ, Республіка Білорусь, 2013), «Научная дискуссия: вопросы педагогики и психологии» (м. Москва, Росія, 2013), «Rodzina – centrum świata» (м. Жешув, Республіка Польща, 2013),

всеукраїнські: «Реалії та перспективи реалізації статей Конвенції ООН про права інвалідів» (м. Вінниця, 2010), «Інклюзивное образование на современном этапе становления школы инновационного типа» (м. Сімферополь, 2011), «Психолого-педагогічні аспекти навчання дітей з особливими освітніми потребами в умовах інклюзивної освіти» (м. Кіровоград, 2012), «Соціальний захист та соціальний супровід: теорія, практика та перспективи розвитку» (м. Кам'янець-Подільський, 2012).

Публікації. Результати дослідження відображено в 12 одноосібних публікаціях, з них 6 – у наукових фахових виданнях України, 1 стаття – у науковому закордонному фаховому виданні, 2 – у міжнародних виданнях.

Структура та обсяг дисертації. Робота складається зі вступу, двох розділів і висновків, списку використаних джерел, додатків. Загальний обсяг дисертації становить 222 сторінки, із них 177 – основний текст. Список використаних джерел охоплює 304 позиції (із них 32 - архівні справи).

ОСНОВНИЙ ЗМІСТ ДИСЕРТАЦІЇ

У **вступі** обґрунтовано актуальність теми дослідження, його мету, завдання, об'єкт і предмет, визначено хронологічні межі, розроблено теоретико-методологічну основу, методи дослідження, окреслено джерельну базу дослідження, розкрито його наукову новизну, теоретичне й практичне значення, наведено дані про апробацію результатів дослідження.

У першому розділі «**Становлення основ трудового навчання і виховання учнів з розумовою відсталістю (1945-1960 рр.)**» проаналізовано розробку вченими-олігофренопедагогами теоретичних основ трудової підготовки учнів з

вадами інтелекту; висвітлено трансформації змісту та форм їхнього професійно-трудового навчання у процесі становлення трудової політехнічної школи з виробничим навчанням.

Ретроспективний аналіз історії розвитку теорії і практики навчання та виховання учнів допоміжної школи першої половини ХХ ст. дав змогу визначити її соціальну складову як мотивуючу основу становлення трудової підготовки дітей цієї категорії. З'ясовано, що на розвиток трудових можливостей учнів цієї категорії впливає вся система навчально-виховної роботи. Безпосередня ж підготовка до самостійного життя здійснюється шляхом залучення їх до різних видів трудової діяльності: суспільно корисної, продуктивної праці та виробничого навчання, у процесі яких учні одержують необхідні технічні знання, практичні вміння і навички, використовують здобуті на інших уроках знання.

Доведено, що педагогічні погляди українських олігофренопедагогів початку ХХ ст. на роль і значення трудового навчання в розвитку дитячої особистості формувалися у процесі вивчення і критичного осмислення зарубіжного і вітчизняного досвіду. У ранніх публікаціях Л. Виготського, А. Владимирського, О. Граборова, К. Грачової, В. Кащенко та інших опрацьовано прогресивні ідеї Е. Сегена, Ж. Демора, О. Декролі, М. Монтесорі стосовно змісту роботи допоміжної школи, місця трудового навчання в системі виховання розумово відсталих дітей, його спрямованості на моральний, фізичний та естетичний розвиток учнів. Погляди цих учених на значення праці у розвитку дитини були прогресивними для олігофренопедагогіки того часу.

Проте домінувала думка, що незалежно від методичної організації трудового навчання включення розумово відсталих учнів у трудову діяльність сприяє одночасному розвитку інтелектуальних здібностей, формуванню особистісних якостей. Як результат – трудове навчання розглядалося як засіб фізичного тренування рухового апарату дитини, що нібито спонтанно поліпшує психічну діяльність, розвиває інтелект, формує поведінку – дисципліну в учнів, здатність з інтересом і задоволенням виконувати трудові дії.

Такі погляди зарубіжних дефектологів з часом зазнавали певних трансформацій, оскільки у 20–40-х рр. ХХ ст. з'являлися спеціальні дослідження та розширювалася практика навчання розумово відсталих дітей (Л. Виготський, О. Граборов, Л. Занков, І. Соколовський). Для вітчизняної олігофренопедагогіки радянського періоду характерними були погляди на трудове навчання як навчальний предмет, метою якого є підготовка учнів до самостійного виконання нескладних видів кваліфікованої праці в умовах тогочасного промислового і сільськогосподарського виробництва. Обґрунтований у радянській психології принцип провідної ролі навчання в розвитку дитини дістав експериментальне підтвердження, конкретизацію і подальший розвиток у дослідженнях Д. Азбукіна, О. Граборова, І. Данюшевського, Л. Занкова, Г. Костюка та ін. Експериментальним шляхом доведено, що роль навчання в психічному розвитку дитини може посилюватися, якщо: основною умовою як загального розвитку дитини, так і розвитку окремих її здібностей є навчальна діяльність; загальний розвиток дитини або розвиток її здібностей не виникає суто автоматично як «побічний» результат процесу навчання. Для цього потрібна особлива

спрямованість навчального процесу, щоб він виявився ефективним для загального розвитку; темп розвитку дитини може бути прискорено відповідно добором як методик, так і змісту навчання.

Перебудову трудового навчання в перші повоєнні роки було спрямовано на підвищення ролі праці в навчальному процесі та укріплення зв'язку праці із загальним навчанням, що сприяло: підвищенню освітнього рівня учнів; «подоланню» ранньої (з 10-річного віку) професійної підготовки; перенесенню її на пізніші строки навчання; розширенню кола професій, які раніше вважалися недоступними для розумово відсталих учнів. Одночасно вносилися істотні зміни в структуру системи трудового навчання та його організацію. При семирічному терміні навчання така організація передбачала: ручну працю (1–4-ті класи), професійно-трудова підготовку (5–7-мі класи). На останньому етапі трудового навчання вводилися елементи виробничої практики, що розширювало коло знань, умінь і навичок, які не завжди можуть здобувати учні в умовах шкільних майстерень.

У практиці роботи допоміжної школи закріплювалися нові форми трудової діяльності учнів – побутова, самообслуговуюча, суспільно корисна праця, практика на профільних дослідних ділянках, що стало вирішальним чинником різнобічного розвитку учнів, підготовки їх до життя і виробничої діяльності. Корекційна робота розглядалася як найважливіший компонент професійно-трудоного навчання.

Під впливом низки спеціальних досліджень доводилося значне розвивальне і корекційне значення як загального, так і професійно-трудоного навчання (М. Гнезділов, Г. Дульнєв, І. Єременко, Л. Занков, Б. Пінський, В. Петрова та ін.); науково-теоретичного обґрунтування дістав принцип корекційно-розвивального навчання. Створювалися сприятливі умови для максимального використання трудової діяльності учнів з метою виправлення недоліків розвитку психічних функцій сприймання, уяви, пам'яті, мовлення, мислення, моторики, інших психічних процесів та інтелектуальних дій (орієнтування у завданні, планування послідовності дій, перенесення набутого досвіду в аналогічні ситуації, контроль за якістю праці та її результатом, виявлення і усунення помилок), які забезпечують внутрішню організацію їхньої трудової діяльності.

З'ясовано, що корекція властивих розумово відсталим учням недоліків трудової діяльності і підвищення на цій основі загального рівня їхнього розвитку є однією із найголовніших для допоміжної школи проблем. Від її розв'язання залежить продуктивність праці учнів у процесі навчання, а також успішність соціалізації випускників школи в умовах типових виробничих і сільськогосподарських підприємств. Принцип корекції недоліків психічного розвитку учнів допоміжної школи стає визначальним у процесі розробки змісту, методів, форм та дидактичних функцій трудового навчання.

Утім уже на цьому етапі діяльності допоміжної школи гостро поставало питання про невідповідність матеріально-технічної бази професійно-трудоного навчання вимогам тогочасного виробництва, про відсутність кваліфікованих педагогічних кадрів з достатнім рівнем технічної і технологічної підготовки до

навчання учнів у шкільних майстернях, про незадовільний стан методичної роботи на рівні школи, району, області.

У другому розділі «**Загальні тенденції розвитку системи професійно-трудоного навчання і виховання учнів з розумово відсталістю у другій половині ХХ століття (1960-ті – кінець ХХ століття)**» окреслено розвивальні тенденції у реформуванні змісту та форм професійно-трудоного навчання і виховання розумово відсталих учнів, охарактеризовано психолого-педагогічні підходи до корекційної спрямованості праці, проаналізовано навчально-методичне та кадрове забезпечення процесу професійно-трудоного навчання і виховання у допоміжній школі.

Здійснений історико-педагогічний зріз дав змогу визначити взаємозв'язок між розвитком професійно-трудоного навчання розумово відсталих учнів та системними економічними, соціальними, адміністративними перетвореннями у державі. З'ясовано, що вирішальне значення у формуванні змісту та форм професійно-трудоного навчання розумово відсталих учнів мали потреби країни у робітничих кадрах. Обумовлено взаємозв'язок пріоритетів державного розвитку економіки, лібералізації суспільного життя з удосконаленням нормативно-правового, економічного та організаційного забезпечення професійної підготовки майбутнього покоління. Формування системи професійно-трудоного навчання розумово відсталих учнів потребувало законодавчого закріплення загальної та спеціальної освіти на теренах колишнього СРСР, посилення зв'язку школи із життям, поєднання навчання учнів з продуктивною працею та професійною підготовкою промислового та сільськогосподарського напрямків, розвитку спеціальних шкіл різних типів і структур, удосконалення фінансування й матеріально-технічного їх забезпечення, кваліфікаційної підготовки вчителя праці та визначення його ролі у трудовій підготовці і корекції порушень у розумово відсталих учнів.

Окреслено основні тенденції оновлення змісту професійно-трудоного навчання (1960–1972 рр.), що полягали в посиленні частки професійно-трудоного навчання в корекційно-виховному процесі. До позитивних тенденцій цього періоду слід віднести введення у старших класах (8–9-ті класи) виробничого навчання і виробничої практики, що сприяло опануванню вміння виконувати низку робіт на рівні початкової трудової кваліфікації. Трудові вміння і навички учнів досягали рівня продуктивності праці робітника на даному виробництві. Важливою тенденцією стало «подолання» ранньої (з 10-річного віку) професійної орієнтації учнів на конкретні спеціальності, оволодіння якими починалося лише з 5-го класу. Дослідженнями В. Бондаря, Г. Дульнєва, С. Мирського було доведено, що в цьому віці розумово відсталі діти ні фізично, ні психологічно, ні інтелектуально не готові виконувати такі трудові завдання. Перенесення профорієнтаційної роботи на 4-й клас цілком себе виправдало і у подальшому сформувався як самостійний проміжний етап між загальнотрудоною і професійною підготовкою у 5–9-х класах.

З'ясовано, що вагомим чинником для вдосконалення змісту та форм професійно-трудоного навчання розумово відсталих учнів стали експериментальні дослідження психічної діяльності дітей цієї категорії у процесі навчання, впливу

змісту і методів навчання на їхній розвиток та оволодіння учнями прийомами трудової діяльності. Спираючись на положення Л. Виготського про провідну роль діяльності у розвитку аномальної дитини, вчені (Г. Дульнев, Л. Занков, М. Кузмицька, Н. Морозова, М. Певзнер, В. Петрова, Б. Пінський, І. Соловьев, Ж. Шиф) довели, що при розумовій відсталості зберігаються всі стадії психічного розвитку особистості; що психічний розвиток дітей цієї категорії характеризується своєрідністю, зумовленою органічними чи функціональними порушеннями нервової системи, ступенем ураження, глибиною та часом виникнення дефекту, його структурою, місцем локалізації; що розумово відсталі діти характеризуються стійкими порушеннями всієї психічної сфери, що знижує їхні пізнавальні можливості та рівень самостійності. Здійснені дослідження довели, що своєрідне і недосконале виконання учнями трудових процесів піддається коригуванню, що корекційна робота має здійснюватися не на відведених для цього спеціальних заняттях, а в процесі всієї системи навчально-виховної роботи з використанням спеціальних засобів і методів.

У результаті психолого-педагогічних досліджень, проведених Г. Дульневим та за його керівництвом, стали можливими: пошук шляхів удосконалення змісту, форм і методів організації трудового навчання учнів; розробка засобів підвищення загальноосвітньої і корекційно-виховної ролі праці; диференціація як змісту, так і методів навчання відповідно до пізнавальних можливостей учнів. Диференціація у трудовому навчанні здійснювалась різними шляхами: розподілом учнів на кілька груп на основі рівня розвитку пізнавальних здібностей і комплектуванням класів учнями однорідної групи (І. Єременко); навчанням учнів у межах одного класу за різними (варіативними) програмами із використанням різних методів (Г. Дульнев); врахуванням індивідуально-типологічних особливостей учнів (С. Мирський).

Перебудова трудового навчання у 70–80-ті рр. пов'язана з поглибленим вивченням трудових можливостей, особливостей пізнавальної сфери, з новими підходами до визначення професійної придатності розумово відсталих учнів. З урахуванням цих аспектів створено мобільну систему професійно-трудового навчання, яка при дев'ятирічному терміні навчання передбачала ручну працю (1–3-й клас); загальнотрудове навчання (4-й клас); професійно-трудове навчання (5–8-й клас); виробниче навчання (9-й клас), на яке відводилося 22 год на тиждень. Зміст професійно-трудового навчання розроблявся на основі його зв'язку з навчально-виховним процесом, з життям, наявним оточенням і соціально-культурним середовищем. На цьому етапі діяльності допоміжної школи вживалися заходи, спрямовані на: подолання ранньої професіоналізації учнів; зміцнення матеріально-технічної бази школи; розширення зв'язку з життям із виробничим середовищем; вводилися нові профілі промислової і сільськогосподарської праці; розроблявся навчально-методичний супровід процесу професійно-трудового навчання учнів; уперше запроваджено підготовку, перепідготовку і підвищення кваліфікації учителів праці.

Завдяки узагальненню досвіду роботи спеціальної школи та на підставі аналізу результатів наукових досліджень було систематизовано та чітко охарактеризовано функції трудової підготовки розумово відсталих учнів, що

дало новий поштовх для внесення дидактичних змін у зміст і форми їхньої професійно-трудової підготовки. Зокрема, визначено три основні функції професійно-трудового навчання: навчальну, виховну та корекційну. Навчальна функція (І. Єременко, В. Воронкова) професійно-трудового навчання передбачає засвоєння технологічних знань, формування в розумово відсталих учнів загальних та спеціальних умінь і навичок. Найповніша реалізація цієї функції забезпечує повноту, систематичність і усвідомленість загальноосвітніх та професійних знань, їх міцність і дієвість. На уроках ручної праці учні допоміжної школи, ознайомлюючись з різними властивостями предметів та явищ, розширюють та поглиблюють знання про навколишній світ; застосовують загальноосвітні знання в трудовій діяльності; працюють з різними матеріалами та інструментами; ознайомлюються з властивостями та особливостями матеріалів, з різними знаряддями праці та їх призначенням. Процес трудової підготовки поряд з навчальною реалізує також виховну функцію, яка органічно впливає із самого змісту і методів професійно-трудового навчання. Дана функція передбачає формування в розумово відсталих учнів моральних якостей особистості, а саме: працелюбності, позитивного ставлення до праці, трудової дисципліни, виховання культури праці, вміння працювати в колективі, бережливо ставитися до суспільного майна, відчувати відповідальність тощо. Основною передумовою реалізації виховної функції трудової підготовки в допоміжній школі є встановлення постійного зв'язку між загальноосвітнім та професійно-трудоим навчанням. Корекційну функцію професійно-трудового навчання в допоміжній школі забезпечують через: організацію трудової підготовки (пропедевтичний період, профорієнтаційний, професійно-трудове навчання та виробнича праця); доцільний добір трудових завдань; дозування трудових зусиль учнів; спеціальні вправи, які сприяють розвитку і закріпленню у школярів процесів аналізу, синтезу, порівняння, пам'яті, мовлення, рухів, учинків і дій, особистісних якостей, емоційно-вольової сфери

Особливістю перебудови трудової підготовки в допоміжній школі було створення виробничих бригад і ланок, налагодження зв'язків із трудовими колективами, організація практики на виробництві, укладання угод з виробничими підприємствами на виконання школою доступних розумово відсталим учням трудових замовлень. Усе це забезпечувало успішне розв'язання проблеми соціально-трудої адаптації випускників допоміжної школи.

На основі соціально-економічних, політичних та культурологічних змін було визначено і обґрунтовано три періоди становлення і розвитку змісту, форм, методів і дидактичних функцій професійно-трудового навчання учнів з урахування хронологічних меж дослідження.

Перший період (перша половина ХХ століття) – характеризувався становленням в Україні елементів системи трудового навчання на основі вивчення зарубіжного досвіду його організації у спеціальних школах (Е. Сеген, О. Декролі, Ж. Демор, М. Монтессорі) та впливу трудового навчання на фізичний, розумовий, моральний розвиток учнів з інтелектуальними порушеннями, що на той час було

прогресивним для становлення вітчизняної олігофренопедагогіки як науки про особливості навчання і виховання таких дітей.

Другий період (1960 – 1970 рр.) – відзначався становленням теоретичних основ трудової підготовки розумово відсталих школярів та вдосконаленням системи професійно-трудового навчання. Особливістю реформування трудової підготовки в цей період були послідовність, доступність, наступність, обґрунтованість змісту, форм і методів професійно-трудового навчання. У практиці роботи допоміжних шкіл удосконалювалась традиційна система та розвивалися нові форми трудової діяльності учнів – побутова, самообслуговувальна, суспільно корисна праця. Усе це сприяло підвищенню рівня загальноосвітньої і професійної підготовки учнів, активної інтеграції їх у соціум.

Третій період (1971 – кінець ХХ ст.) – супроводжувався поглибленим вивченням трудових можливостей, особливостей пізнавальної і трудової діяльності учнів, новими підходами до визначення профпридатності та створення на цій основі мобільної системи професійно-трудового навчання. При десятирічному терміні навчання складниками цієї системи були: ручна праця (1–3-й клас), загальнотрудове навчання (4-й клас), професійно-трудове навчання (5–9-й класи), виробниче навчання та виробнича практика на базових підприємствах (10-й клас). Особливістю трудової підготовки розумово відсталих учнів були: подолання ранньої професіоналізації учнів; зміцнення матеріально-технічної бази школи; розширення зв'язку школи із життям і виробничим середовищем, уведення нових профілів у підготовці школярів, розробка навчально-методичного супроводу професійної підготовки учнів; підготовка, перепідготовки і підвищення кваліфікації вчителів праці; посилення уваги до методичної роботи в школі. У зв'язку з уведенням у практику роботи допоміжної школи виробничої праці створювалися виробничі бригади і ланки, налагоджувалися зв'язки з трудовими колективами, укладалися угоди з підприємствами і колгоспами на виконання підлітками доступних трудових замовлень. Це сприяло поліпшенню процесу соціально-трудової адаптації випускників допоміжної школи.

Отже, зміст та форми професійно-трудової підготовки розумово відсталих учнів становить спеціально дібрану і педагогічно відпрацьовану систему знань, умінь і навичок, відображених у нормативних документах, навчальному плані, навчальних програмах і підручниках. Навчально-методичний супровід професійно-трудової підготовки розроблено з урахуванням особливостей психічного розвитку та потенційних пізнавальних можливостей учнів.

Осмилення педагогічних ідей, що втілювались у практику трудової підготовки розумово відсталих учнів в Україні другої половини ХХ століття, виокремлення серед них найсуттєвіших, що відображають особливості розвитку змісту та форм професійно-трудового навчання, можуть слугувати підґрунтям для майбутньої розробки концепції професійної освіти учнів з вадами інтелекту в умовах сучасної парадигми їхньої освіти.

ВИСНОВКИ

Ретроспективний аналіз історії розвитку теорії і практики професійно-трудового навчання розумово відсталих учнів у досліджуваній період дав змогу сформулювати такі основні положення:

1. Педагогічні погляди українських олігофренопедагогів початку ХХ ст. на роль і значення трудового навчання в розвитку дитячої особистості формувалися в процесі вивчення і критичного осмислення зарубіжного досвіду. У ранніх публікаціях Л. Виготського, А. Владимирського, О. Граборова, К. Грачової, В. Кащенко репрезентувались прогресивні ідеї Е. Сегена, Ж. Демора, М. Монтессорі стосовно місця трудового навчання в системі виховання розумово відсталих учнів, спрямованості його на моральний, фізичний, естетичний та інтелектуальний розвиток учнів. Погляди цих учених на значущість праці в розвитку дитини були прогресивними для олігофренопедагогіки того часу. Втім вважалося, що незалежно від методичної організації, включення розумово відсталих у трудову діяльність автоматично розвиває в них інтелектуальні здібності, формує особистісні якості. У цьому контексті трудове навчання ґрунтувалося на ідеях фізичного тренування м'язевого апарату, корекції м'язів, розвитку чуттєвої сфери, що нібито автоматично поліпшує психічну діяльність, розвиває інтелект, формує поведінку і дисциплінованість, здатність учнів з інтересом і захопленням виконувати трудові дії та операції.

2. Реформування системи та змісту професійно-трудоного навчання розумово відсталих учнів у другій половині ХХ ст. (50–60-ті рр.) відбувалося в контексті закону «Про зміцнення зв'язку школи з життям і про подальший розвиток системи народної освіти в УРСР», постанов ЦК КПРС, КПУ та уряду України про загальну і спеціальну освіту та дістало подальший розвиток і наукове обґрунтування в теорії олігофренопедагогіки і в шкільній практиці.

Дослідження вчених-олігофренопедагогів засвідчили, що на розвиток трудових можливостей учнів впливає вся система навчально-виховної роботи допоміжної школи. Безпосередня ж підготовка до самостійного життя здійснювалася через залучення учнів до різних видів трудової діяльності: обслуговувальної, суспільно корисної, професійно-трудоного і виробничого навчання. Завдяки цьому було конкретизовано педагогічні, психологічні, практичні шляхи вдосконалення змісту, методів і форм організації трудової підготовки, засоби посилення корекційної ролі праці в розумовому, моральному, фізичному та практичному розвитку учнів. Перебудова професійно-трудоного підготовки спрямовувалась на подолання ранньої (з 10-ти років) професіоналізації учнів, збільшення кількості годин на цей вид діяльності школи, включення виробничого компоненту в трудову підготовку учнів.

3. У 60–80-х рр. ХХ ст. експериментальними дослідженнями вчених доведена необхідність широкого використання праці у корекційній роботі. З'ясовано, що використання у процесі трудової діяльності учнів спеціальних прийомів розвиває уміння орієнтуватися у завданні, планувати потрібні дії і операції, формує навички самоконтролю та способи його проведення, створює сприятливі умови для корекції недоліків сприймання, уяви, пам'яті, мовлення, мислення та моторики. Визнано також значення праці для фізичного розвитку та морального виховання дітей даної категорії. До позитивних тенденцій цього періоду розвитку освіти розумово відсталих слід віднести поліпшення умов охорони дитинства, усвідомлення суспільством необхідності вивчення особливостей розвитку дитини з метою визначення потенційних можливостей

виховання, навчання, трудової підготовки, а також нових принципів соціальної та психолого-педагогічної допомоги дітям. Крім того, було усвідомлено потребу розширення мережі допоміжних шкіл, створення відповідної матеріально-технічної бази, охоплення спеціальним навчанням усіх дітей віком від 7 до 17 років, розширення профілів та піднесення якості трудової підготовки, що відповідало загальному курсу держави в галузі культурно-технічної революції.

На цьому етапі допоміжна школа розв'язувала складні завдання щодо переходу початкової ланки з чотирирічного до трирічного, з семирічного до обов'язкового восьмирічного та дев'ятирічного терміну навчання, що сприяло посиленню рівня загальної і професійно-трудової підготовки, поліпшенню якості профорієнтаційної роботи. До позитивних тенденцій цього періоду можна віднести введення у старших класах (8–9-ті класи) виробничого навчання і виробничої практики учнів, що сприяло опануванню вміннями виконувати перелік робіт на рівні початкової трудової кваліфікації.

4. Початок 90-х рр. ХХ ст. характеризувався кризовими явищами в соціальному, політичному і культурному житті України, нагромадженням невирішених проблем, загостренням суперечності між метою, завданнями школи щодо підготовки учнів до самостійного життя. Пристосування існуючої системи профпідготовки до потреб суспільства поглибило суперечність між новими цілями і завданнями школи та невідповідністю змісту матеріально-технічної бази школи. Характерною тенденцією розвитку спеціальної освіти цього періоду є вузький перелік професій, за якими здійснювалася трудова підготовка учнів, а ті професії, які традиційно практикувалися, не тільки не приваблювали учнів, а й не користувалися попитом на ринку праці. Усе це зумовило необхідність модернізації системи трудової підготовки розумово відсталих підлітків, розробку, апробацію та впровадження нових моделей і форм організації професійної орієнтації та професійно-трудового навчання для забезпечення випускників роботою в умовах ринкових відносин. Більше того, виникали нові моделі спеціальних освітніх закладів, які мали у своєму складі підрозділи не тільки навчальні, а й для одержання учнями початкового рівня трудової підготовки.

5. На основі соціально-економічних, політичних та культурологічних змін було визначено і обґрунтовано три періоди становлення і розвитку змісту, форм, методів і дидактичних функцій професійно-трудового навчання учнів з урахування хронологічних меж дослідження.

Перший період (перша половина ХХ століття) – характеризувався становленням в Україні елементів системи трудового навчання.

Другий період (1960 – 1970 рр.) – відзначався становленням теоретичних основ трудової підготовки розумово відсталих школярів та вдосконаленням системи професійно-трудового навчання.

Третій період (1971 – кінець ХХ ст.) – супроводжувався поглибленим вивченням трудових можливостей, особливостей пізнавальної і трудової діяльності учнів, новими підходами до визначення профпридатності та створення на цій основі мобільної системи професійно-трудового навчання.

Результати дослідження та висновки дають підстави стверджувати, що далеко не всі можливості використано для того, щоб рівень професійної

підготовки учнів допоміжної школи відповідав вимогам тогочасного виробництва. Недосконалою лишається загальнотехнічна підготовка учнів, не визначено профілі професійної підготовки, які відповідають інтелектуальним, фізичним, емоційно-вольовим особливостям учнів і полегшують працевлаштування випускників допоміжної школи, не розроблено ще наукові основи ефективної професійної орієнтації учнів, недостатньо активно використовуються заклади загальнодержавної системи підготовки трудових резервів для таких осіб до самостійної трудової діяльності. Ці та інші проблеми потребують подальшого наукового дослідження та розв'язання.

СПИСОК ОПУБЛІКОВАНИХ ПРАЦЬ ЗА ТЕМОЮ ДИСЕРТАЦІЇ

1. Константинів О. В. Характеристика системи трудового навчання розумово відсталих дітей / О. В. Константинів // зб. наук. пр. Кам'янець-Подільського національного університету імені Івана Огієнка / за ред. О. В. Гаврилова, В. І. Співака. — Вип. X. — Кам'янець-Подільський : Аксіома, 2010. — С. 264–267.
2. Константинів О. В. Щодо проблеми змісту професійно-трудоного навчання розумово відсталих дітей у повоєнний період / О. В. Константинів // зб. наук. пр. Кам'янець-Подільського національного університету імені Івана Огієнка. Серія : соціально-педагогічна : у 2 ч. / за ред. О. В. Гаврилова, В. І. Співака. — Вип. XVII. — Кам'янець-Подільський : Медобори-2006, 2011. — С. 87–95.
3. Константинів О. В. Розвиток змісту і форм професійно-трудоного навчання розумово відсталих учнів в Україні (30-ті роки ХХст.) / О. В. Константинів // Науковий часопис НПУ імені М.П. Драгоманова. Серія 19. Корекційна педагогіка та спеціальна психологія : зб. наук. пр. — № 22. — К. : НПУ імені М. П. Драгоманова, 2012. — С. 107–111.
4. Константинів О. В. Передумови становлення трудового навчання учнів з розумовою відсталістю (друга половина ХІХ початок ХХ ст.) / О. В. Константинів // зб. наук. пр. Кам'янець-Подільського національного університету імені Івана Огієнка. Серія : соціально-педагогічна : у 2 ч. / за ред. О. В. Гаврилова, В. І. Співака. — Вип. ХХІ ; Ч. 2. — Кам'янець-Подільський : ПП Медобори-2006, 2012. — С. 105–113.
5. Константинів О. В. Щодо структури змісту професійно-трудоного навчання розумово відсталих учнів в Україні в 70-ті роки ХХ століття / О. В. Константинів // зб. наук. пр. Кам'янець-Подільського національного університету імені Івана Огієнка : Серія: соціально-педагогічна : у 2 ч. / за ред. О. В. Гаврилова, В. І. Співака. — Вип. ХХІІ ; Ч. 1. — Кам'янець-Подільський : ПП Медобори-2006, 2013. — С. 199–206.
6. Константинів О. В. Кадрове забезпечення процесу професійно-трудоного навчання і виховання розумово відсталих учнів в Україні (1955-1999 р.р.) / О. В. Константинів // зб. наук. праць Кам'янець-Подільського національного університету імені Івана Огієнка. Серія : соціально-педагогічна : у 3 ч. / за ред. О. В. Гаврилова, В. І. Співака. — Вип. ХХІІІ ; Ч. 1. — Кам'янець-Подільський : ПП Медобори-2006, 2013. — С. 219 – 227.
7. Константинів О. В. Формування трудових вмінь та навичок у розумово

- відсталих учнів в психолого-педагогічних дослідженнях / О. В. Константи́нів // Актуальні питання корекційної освіти (педагогічні науки) : зб. наук. пр. / за ред. В. М. Синьова, О. В. Гаврилова. – Кам'янець-Подільський : ПП Медобори-2006, 2010. – Вип. I. – С. 159–197.
8. Константи́нів О. В. До питання характеристики трудового виховання і навчання розумово відсталих дітей / О. В. Константи́нов // Инклюзивное образование на современном этапе становления школы инновационного типа – М-лы Всеукр. науч.-практ. конф. (с участием зарубежных учёных) / под общ. ред. А. Н. Ляшенко – Симферополь, – 2011 – С. 143 – 148.
9. Константи́нів О. В. Педагогічні умови становлення трудового навчання розумово відсталих учнів в Україні / О. В. Константи́нів // Актуальні питання корекційної освіти (педагогічні науки) : зб. наук. пр. / за ред. В. М. Синьова, О. В. Гаврилова. – Кам'янець-Подільський : ПП Медобори-2006, 2012. – Вип. II. – С. 110 –119.
10. Константи́нів О. В. Формирование социально-трудовой компетенции в учащихся с ограниченными возможностями в условиях центра труда / О. В. Константи́нів // Научная дискуссия: вопросы педагогики и психологии; №10 (19). – Ч. 1. – М. : «Международный центр науки и образования», 2013. – С. 116-121.
11. Константи́нів О. В. Профессионально-трудовое обучение умственно отсталых учащихся в современных условиях образования Украины / О. В. Константи́нів // Специальное образование: традиции и инновации : м-лы IV Междун. науч.-практ. конф., 24-25 окт. 2013 г. / Бел. гос. ун-т им. М. Танка ; редкол. : С. Е. Гайдукевич, И. Н. Логинова, В. В. Радыгина и др. – Минск : БГПУ, 2013. – С. 71–74.
12. Константи́нів О. В. Актуальність створення альтернативних форм професійної підготовки розумово відсталих учнів в умовах спеціальної загальноосвітньої школи / О. В. Константи́нів // Rodzina – centrum świata / pod red. Urszuli Grucy-Miasik. – Wydawnictwo Uniwersytetu Rzeszowskiego, 2014. –С. 359–368.

АНОТАЦІЇ

Константи́нів О.В. Розвиток змісту і форм професійного трудового навчання розумово відсталих учнів в Україні (друга половина ХХ ст.) – На правах рукопису.

Дисертація на здобуття наукового ступеня кандидата педагогічних наук зі спеціальності 13.00.03 – корекційна педагогіка. – Національний педагогічний університет імені М.П. Драгоманова. – Київ, 2014.

Дисертацію присвячено комплексному аналізу передумов, причин, перебігу та наслідків реформування змісту, форм та методів професійного трудового навчання розумово відсталих учнів в Україні (друга половина ХХ ст.). Обґрунтовано взаємозв'язки між державними стратегіями соціально-економічного розвитку України та суспільним замовленням на підготовку розумово відсталих учнів до праці, вплив освітніх парадигм на функціонування системи трудової підготовки учнів.

Розроблено періодизацію реформування змісту, форм і методів професійно-

трудового навчання розумово відсталих учнів в Україні у другій половині ХХ ст., охарактеризовано основні тенденції, особливості та суперечності розвитку кожного з етапів. Зокрема, доведено, що зміст, форми та методи професійно-трудового навчання розумово відсталих учнів становили спеціально дібрану і педагогічно відпрацьовану систему знань, умінь і навичок, відображених у нормативних документах, навчальному плані, навчальних програмах і підручниках. Навчально-методичний супровід професійно-трудового навчання розроблено з урахуванням особливостей психічного розвитку та потенційних пізнавальних можливостей учнів.

З'ясовано внесок українських вчених-олігофренопедагогів у розробку та реалізацію змісту, методів, форм трудового навчання та дидактичних функцій праці (освітню, виховну, розвивальну, інформаційну, корекційну), які перебувають у взаємозв'язку і здійснюються у діалектичній єдності.

Ключові слова: зміст, форми, методи і дидактичні функції професійно-трудового навчання, трудові операції, прийоми дій, інтелектуальний компонент трудової діяльності, корекційна складова навчального процесу.

Константинов О.В. Развитие содержания и форм профессионального трудового обучения умственно отсталых учащихся в Украине (вторая половина XX века). – На правах рукописи.

Диссертация на соискание ученой степени кандидата педагогических наук по специальности 13.00.03 – коррекционная педагогика. – Национальный педагогический университет имени М.П. Драгоманова. – Киев, 2014.

Диссертация посвящена комплексному анализу предпосылок, причин, хода и последствий реформирования содержания, форм и методов профессионального трудового обучения умственно отсталых учащихся в Украине (вторая половина XX века). Обоснована взаимосвязь между государственными стратегиями социально-экономического развития Украины и общественным заказом на подготовку умственно отсталых учащихся к труду, влияние образовательных парадигм на функционирование системы трудовой подготовки учащихся.

В работе обозначено и аргументировано три периода реформирования содержания, форм и методов профессионально-трудового обучения умственно отсталых учащихся в Украине во второй половине XX века на основании социально-экономических, политических и культурологических изменений. Первый период (первая половина XX века) – характеризовался становлением элементов системы трудового обучения на основе изучения зарубежного опыта его организации в специальных школах (Э. Сеген, О. Декроли, Ж. Демор, М. Монтессори) и влияния трудового обучения на физическое, умственное, нравственное развитие учащихся с интеллектуальными нарушениями, в то время было прогрессивным для становления отечественной олигофренопедагогике как науки об особенностях обучения и воспитания таких детей.

Второй период (1960 – 1970 гг.) – отображает становление теоретических основ трудовой подготовки умственно отсталых школьников и совершенствование системы профессионально-трудового обучения. Особенностью реформирования трудовой подготовки в этот период были последовательность, доступность,

преемственность, обоснованность содержания, форм и методов профессионально-трудового обучения. В практике работы вспомогательных школ совершенствовалась традиционная система и развивались новые формы трудовой деятельности учащихся – бытовой, самообслуживающей, общественно полезный труд. Все это способствовало повышению уровня общеобразовательной и профессиональной подготовки учащихся, активной интеграции их в социум.

Третий период (1971 - конец XX в.) – сопровождался углубленным изучением трудовых возможностей, особенностей познавательной и трудовой деятельности учащихся, новыми подходами к определению профпригодности и созданию на этой основе мобильной системы профессионально-трудового обучения. При десятилетнем сроке обучения составляющими этой системы были: ручной труд (1-3-й класс), общетрудовое обучения (4-й класс), профессионально-трудовое обучение (5-9 классы), производственное обучение и производственная практика на базовых предприятиях (10-й класс). Особенностью трудовой подготовки умственно отсталых учеников стало: преодоление ранней профессионализации учащихся; укрепление материально-технической базы школы; расширение связи школы с жизнью и производственной средой, введение новых профилей в подготовку школьников, разработка учебно-методического сопровождения профессиональной подготовки учащихся; подготовка, переподготовка и повышения квалификации учителей труда; усиление внимания к методической работе в школе. В связи с введением в практику работы вспомогательной школы производственного труда создавались производственные бригады и звенья, налаживались связи с трудовыми коллективами, заключались соглашения с предприятиями и колхозами на выполнение подростками доступных трудовых заказов. Это способствовало улучшению процесса социально-трудовой адаптации выпускников вспомогательной школы.

В работе проанализированы экспериментальные исследования Г. Дульнева, И. Еременка, Б. Пинского и их учеников (В. Бондаря, В. Воронковой, А. Ковалевой, Г. Мерсияновой, С. Мирского, В. Синева, К. Турчинской), в которых доказана необходимость широкого использования труда в коррекционной работе по преодолению трудностей овладения интеллектуальных приемов действий для организации собственной практической деятельности и ее регуляции. В частности доказано, что содержание, формы и методы профессионально-трудового обучения умственно отсталых учащихся составляли специально подобранную и педагогически отработанную систему знаний, умений и навыков, отраженных в нормативных документах (учебном плане, учебных программах) и учебниках. Учебно-методическое сопровождение профессионально-трудового обучения разрабатывалось с учетом особенностей психического развития и потенциальных познавательных возможностей учащихся. Выявлено вклад украинских педагогов-дефектологов в разработку и реализацию дидактических функций труда (образовательную, воспитательную, развивающую, информационную, коррекционную), которые находятся во взаимосвязи и осуществляются в диалектическом единстве.

Ключевые слова: содержание, формы, методы и дидактические функции профессионально-трудового обучения, трудовые операции, приемы действий,

интеллектуальный компонент трудовой деятельности, коррекционная составляющая учебного процесса.

Konstantyniv O.V. The development of contents and forms of the vocational training of mentally retarded students in Ukraine (2nd part of XX century) – As Manuscript.

Thesis research for getting the academic degree of Candidate of pedagogical science in a degree 13.00.03 – correctional pedagogy. – National pedagogical university n.a. M.P. Dragomanov. – Kyiv, 2014.

Thesis research is devoted to the complex analysis of preconditions, reasons, sequence and consequences of the reformation of contents, forms and methods of the vocational training of mentally retarded students in Ukraine (2nd part of XX century). The connections between state strategies of Ukrainian social-economic development and social order for arrangement of mentally retarded students to labor, the influence of educational paradigms at the functioning of system of labor arrangement of students.

We developed the periodization of reformation of contents, forms, methods of the vocational training of mentally retarded students in Ukraine in the 2nd part of XX century, characterized major tendencies, specialties and contradictions of the development of each stage. In particular, we proved, that contents, forms and methods of the vocational training of mentally retarded students were specially chosen and pedagogically developed system of knowledge, skills and habits, mirrored in the judicial documents, educational plan, programs and textbooks. The courseware of vocational training was developed, taking into account specialties of mental development and potential cognitive possibilities of students.

We learned the contribution of Ukrainian educators into the development and realization of didactic functions of labor (educational, fostering, developing, informative, correctional), which are interrelated and realized in the dialectic unity.

Key words: contents, forms, methods and didactic functions of the vocational training, labor operations, actions techniques, intellectual component of labor activity, correctional element of educational process.